

## **Лекція 1. Поняття про методологію педагогіки**

Наука може розвиватися лише в тому випадку, коли вона буде поповнюватися новими і новими фактами, для накопичення і інтерпретації яких необхідні науково обґрунтовані методи. Останні проявляють свою залежність від сукупності теоретичних принципів, які в наукознавстві отримали назву методологічних.

Методологія – (від грецького *metodos* – спосіб пізнання, дослідження, метод і *logos* – наука, знання) – вчення про правила мислення при створенні теорії науки. Поняття методологія складне – тому воно по різному тлумачиться. Багато зарубіжних дослідників ототожнюють її з поняттям "метод дослідження".

У вітчизняній науці методологія розглядається як учення про науковий метод пізнання, або як система принципів, на основі яких базується дослідження та здійснюється вибір сукупностей пізнавальних способів, методів, прийомів дослідження, або як учення про принципи побудови, формах і способах науково-пізнавальної діяльності.

Перш за все, воно вживається у розумінні загальної системи теоретичних знань, що виконують роль провідних принципів наукового пізнання, шляхів та засобів реалізації наукового дослідження. Особливість методологічних принципів полягає у визначенні вихідних позицій наукового пізнання, які є загальними для всіх галузей науки, і одночасно – є теорією наукового пізнання у конкретній галузі науки. Тому методологію доцільно класифікувати на загальну та конкретну.

Загальна методологія охоплює філософські основи дослідження, його світоглядну функцію й загальнонаукові положення. Конкретна методологія є результатом конкретизації загальної методології відповідно до специфічних особливостей змісту окремої науки, її принципових положень і методів.

На основі фундаментальної методології визначається методологічна основа конкретного дослідження. При методологічному обґрунтуванні

наукового дослідження необхідно виявляти закономірності, що створять можливості для переходу від гіпотетичного опису явищ (процесів) до їх наукового обґрунтування.

Відповідальним етапом дослідницького процесу є визначення методологічних основ наукового пошуку та вибір методів його проведення, що потім перетворюються у конкретні методики, адекватні меті й завданням дослідження.

Так, методологія педагогіки становить учення про педагогічне знання та процес його добування, тобто вчення про ключові положення, структуру, функції і методи науково-педагогічного дослідження. З цього визначення методології педагогіки випливають вимоги до вибору методологічних основ педагогічного дослідження. Вони мають урахувати єдність історичного і логічного у вивченні проблеми, необхідність використання дійового, комплексного, системно-структурного підходів до аналізу педагогічних явищ, закономірні зв'язки і протиріччя навчально-виховного процесу та ін.

Отже, методологія педагогіки – це система знань про основні положення педагогічної теорії, про принципи підходу до розгляду педагогічних явищ і методів їх дослідження, а також про шляхи впровадження здобутих знань в практику виховання, навчання і освіти.

Методологія педагогіки визначає загальні підходи до пізнання, використання закономірностей навчання, виховання і розвитку особистості.

Предметом методології педагогіки є закономірності процесу формування всебічно розвинутої, творчої, соціально активної її особистості.

Основними проблемами методології педагогіки є наступні:

- фундаментальні проблеми методології визначення предмета педагогіки, і логіки пізнання педагогічних явищ;
- особливості методологічного підходу до вивчення проблем навчання, виховання і розвитку особистості;
- методологічні проблеми підготовки педагога до здійснення його функцій в педагогічному процесі;

- система педагогічних наук їх інтеграція і диференціація;
- методологічні основи вдосконалення форм і методів організації пед. дослідження.

Сутність методологічного підходу до дослідження конкретних проблем педагогіки заключаються у:

- урахуванні специфіки явища процесу що вивчається;
- в адекватності методики дослідження об'єкту, предмету пізнання;
- забезпеченні єдності дослідження процесу навчання і виховання;
- послідовному приміненні законів матеріалістичної діалектики (перехід кількості в якість, єдність і боротьба протилежностей, заперечення заперечення) для розкриття закономірностей навчання і виховання;
- відображенні і пізнавальному процесі логіки розвитку змін, пед. явищ під виховним впливом.

#### Філософські основи педагогіки

В даний час одночасно співіснують різні філософські вчення (напрямки), які виступають в якості методології різних человековедческих наук, у тому числі і педагогіки: екзистенціалізм, неотомізм, позитивізм, неопозитивізм, прагматизм, діалектичний матеріалізм та ін.

Екзистенціалізм, або філософія існування, переживання людиною свого буття у світі. Його основні представники - Н. А. Бердяєв, К. І. Шестов (Росія); М. Хайдеггер, К. Ясперс (Німеччина); Ж. Сартр, А. Камю (Франція); Е. Брейзах, П. Тілліх (США) та ін Основне поняття екзистенціалізму - існування (екзистенція) - індивідуальне буття людини, зануреного в своє "Я". Для екзистенціалістів об'єктивний світ існує лише завдяки буття суб'єкта. Вони заперечують існування об'єктивного знання і об'єктивних істин. Зовнішній світ такий, яким його сприймає внутрішнє "Я" кожного.

Екзистенціалісти наголошують деформації особистості в сучасному світі, її відчуження, втрату своєрідності і т. п. Вихід з цього становища вони вбачають у тому, що індивід повинен творити себе сам. Тому й мета школи

полягає в тому, щоб навчити школярів "творити себе як особистість, вчити їх так, щоб вони створювали себе".

Заперечуючи об'єктивні знання, екзистенціалісти виступають проти програм і підручників у школах. Оскільки цінність знань визначається тим, наскільки вони важливі для конкретної особистості, вчитель повинен надати учневі повну свободу в їх засвоєнні. Учень сам визначає зміст речей і явищ. При цьому провідну роль відіграє не розум, а почуття, мрія, віра. Екзистенціалізм виступає в якості філософського підстави індивідуалізації навчання.

Неотомізм - вчення, що йде від середньовічного релігійного філософа Фоми Аквінського, який в цілях посилення впливу церкви на людей визнавав розум як засіб, необхідний для доведення релігійних догм. Неотомисти, розвиваючи ідеї середньовічного філософа у сучасних умовах, враховують той факт, що наукові знання міцно увійшли в життя людей. Але світ для них роздвоєний на матеріальний і духовний. Матеріальний світ - світ "нижчого рангу", "він мертвий", "не має мети і сутності", його вивченням займається наука. Збираючи емпіричні дані, наука в той же час виявляється нездатною розкрити сутність світу, оскільки вона визначена Богом. Тому, стверджують неотомисти, вища істина досягається лише "сверхразумом", через наближення до Бога і осягнення даного їм одкровення.

Неотомисти (Ж. Марітен, У. Канингхем, М. Адлер, М. Казотти та ін) доводять провідну роль релігії у вихованні підростаючих поколінь. В їх роботах міститься різка критика падіння моральних засад у сучасному світі. Вони вказують на зростання злочинності, жорстокості, наркоманії, які ведуть до деструкції суспільства. Людина, як стверджує Ж. Марітен, двойствен, в ньому зустрічаються два світу - фізичний і духовний. Останній багатший, більш благородний і має більш високу цінність. Це світ Бога, створена для вічного життя.

Неотомисти обвинувачують школу в зайвої раціональності і забутті "досознательного", в якому нібито знаходяться джерела любові, щастя,

свободи й сенсу життя. Тому вся система навчання і виховання, на їхню думку, повинна бути спрямована на розвиток "досознательного" прагнення наблизитися до Бога.

Значні відкриття, зроблені в області хімії, біології на стику ХІХ-ХХ ст., зумовили появу в філософії нового напрямку - позитивізму. Для його представників, часто великих вчених-природничників, намагалися по-філософськи осмислити наукові досягнення, характерна абсолютизація природничих наук та методів, застосовуваних ними. Для позитивістів вірним і випробуваним є тільки те, що отримано за допомогою кількісних методів. Вони оголошують псевдонауковими проблеми, пов'язані з класовою боротьбою, з розвитком суспільства, соціальними суперечностями. Позитивісти визнають наукою лише математику і природознавство, а суспільствознавство відносять до області міфології.

Неопозитивізм, залишаючись за своєю суттю позитивізмом, увібрав в себе деякі сучасні поняття і терміни й посів чільне місце в сучасній філософії. Слабкість педагогіки неопозитивісти вбачають у тому, що в ній домінують марні ідеї та абстракції, а не реальні факти. Яскравий представник неопозитивізму - Дж. Конант, великий вчений-атомник і політичний діяч США. Його книги "Американська середня школа сьогодні", "Підготовка американських вчителів" та ін справили великий вплив на педагогічну думку США.

Великі вчені - фізики, хіміки, математики, розділяють позиції неопозитивізму, справили великий вплив на перебудову змісту природничо-математичної освіти в 1960-1970-ті рр. Вони віддають пріоритет методів пізнання, а не його змісту: головне, "не знання, а методи їх придбання".

Прагматизм як філософська течія виник на рубежі ХІХ-ХХ ст. Швидкі темпи розвитку науки, техніки, промисловості підірвали основи абсолютного ідеалізму, який вже не міг протистояти матеріалізму.

Засновники прагматизму заявили про створення нової філософії, що стоїть поза ідеалізмом і матеріалізмом. Головні поняття в прагматизмі -

"досвід", "справа" (від грец. *pragma*). Пізнання дійсності вони зводять до індивідуального досвіду людини. Для них немає об'єктивного наукового знання. Всяке знання, стверджують вони, є істинним, якщо воно отримано в процесі практичної діяльності людини, корисним для нього.

Найбільш яскравий представник прагматизму - американський вчений Дж. Дьюї. Він вважається засновником прагматичної педагогіки, яка чинила і продовжує чинити сильний вплив на шкільну освіту багатьох країн, і в першу чергу США. У своїх численних педагогічних роботах Дж. Дьюї, критикуючи стару схоластичну школу, висунув ряд найважливіших принципів навчання і виховання: розвиток активності дітей; збудження інтересу як мотиву навчання дитини та ін.

Спираючись на базове поняття прагматизму - "досвід", Дж. Дьюї оголосив індивідуальний досвід дитини основою навчального процесу. Мета освіти, на його думку, зводиться до процесу "самовияву" даних дитині від народження інстинктів і нахилів. З позиції індивідуального досвіду Дж. Дьюї та його послідовники (Т. Брамелльд, А. Маслоу, Е. Келлі та ін) розглядають питання морального виховання. Вони стверджують, що людина не повинен керуватися в своїй поведінці якими-небудь заздалегідь сформульованими принципами і правилами. Він веде себе так, як диктують йому дана ситуація і поставлена їм мета. Морально все, що допомагає досягненню особистого успіху.

Діалектичний матеріалізм як філософське вчення про найбільш загальні закони руху і розвитку природи, суспільства і мислення зародився в 1840-е рр. Широке поширення він отримав в ХХ ст., особливо в країнах соціалізму. Найбільш великі його представники - К. Маркс і Ф. Енгельс - поширили матеріалізм на розуміння історії суспільства, обґрунтували роль суспільної практики в пізнанні, органічно поєднали матеріалізм і діалектику.

Основні положення діалектичного матеріалізму зводяться до наступним: матерія первинна, а свідомість вдруге; вона виникає в результаті розвитку матерії (мозку людини) і є його властивістю (принцип

матеріалістичного монізму); явища об'єктивного світу і свідомості причинно обумовлені, оскільки взаємопов'язані і взаємозалежні (принципи детермінізму); всі предмети і явища перебувають у стані руху, розвиваються і змінюються (принципи розвитку).

У філософії діалектичного матеріалізму важливе місце займають закони діалектики: перехід кількісних змін у якісні, єдність і боротьба протилежностей, заперечення заперечення.

Діалектико-матеріалістична педагогіка виходить з того, що особистість є об'єкт і суб'єкт суспільних відносин. Її розвиток детермінований зовнішніми обставинами і природною організацією людини. Провідну роль у розвитку особистості відіграє виховання, яке являє собою складний соціальний процес, що має історичний і класовий характер. Особистість і діяльність людини знаходяться в єдності: особистість проявляється і формується в діяльності.

Філософський рівень методології педагогіки сьогодні являє одну з актуальних її проблем, спроби вирішення якої будуть показані в наступній главі.